

האידינא אליבא דשמעתא

חיוב ממון בהוצאת שם רע

אמרו ז"ל (בבא קמא צא.) דהמוציא שם רע על חבירו וביישו בדברים פטור מכלום. וכן הכריע בשו"ע (הו"מ סימן ת"כ ס"ח). אמנם בסעיף ל"ט כתב דהמבזה הוא שוטה וגס רוח ואין לו חלק לעולם הבא. וכבר תמה הב"ח (אהע"ז סימן פ"ג) על דברי הטור בנידון זה, וז"ל: 'ותימה הלא מביא רבינו לשם בסוף הסימן בשם רב שרירא גאון דהמבייש את חבירו ברבים מנדין אותו עד דמפייס המבוייש, וכן כתב הרא"ש, וגם כתב בשם הרמב"ם שיש לבית דין לגדור כפי מה שראוי, גם בסוף סימן א' מביא דברי רב שרירא והרא"ש בפסקיו'.

קנסות חכמים בהוצאת שם רע

ואף שמדינא אין חיוב ממון בהוצאת שם רע, מכל מקום תקנו חכמים תקנות בדבר זה, וכמו שאמרו ז"ל (פסחים ק"ג), וז"ל: 'כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא, נגדיה לזיגוד, אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגה, אמר ליה אין, דכתיב לא יקום עד אחד באיש ואת לחודך אסהדת ביה, שם רע בעלמא קא מפקת ביה'. ע"כ. וביאר ברשב"ם שם שהלקהו משום שעבר על לאו דלא תלך רכיל בעמך. וכן כתב הרא"ש (בבא קמא פ"ה סימן ט"ו), וז"ל: 'ורב שרירא ז"ל כתב דאף על בשת דברים מנדים אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו, ומסתברא דיותר בשת בדברים מבשת של חבלה, דאין דבר גדול כלשון הרע ודבה שאדם מוציא על חבירו'. ע"כ. וכן כתב הרמב"ם (הלכות חובל ומזיק פ"ג ה"ה), וז"ל: 'המבייש את חבירו בדברים או שרקק על בגדיו פטור מן התשלומין, ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו'. ע"כ. וכן הכריע הרמ"א (הו"מ סימן ת"כ ס"ח), וז"ל: 'ויש אומרים דמכין אותו מכת מרדות, והמוציא שם רע על חבירו, הוי בכלל המבייש בדברים'.

חיוב ממון בהוצאת שם רע בימינו

בתרומת הדשן (סימן ש"ז) דן באריכות בשאלה גבי הוציא

שם רע על חבירו שהפסיד משכורתו עקב כך ואחר כך יצא לאור צדקו, האם מחייבים אותו ממון, וז"ל הנצרך לענינו: 'שאלה ראובן היה ש"ץ בקהל אחד, בא שמעון והוציא עליו שם רע וסלקוהו לראובן, אחר כך נמצא שדברי שמעון שקה והקהל לא רצו להחזיר את ראובן לש"צ שכבר שכרו אחר, ועל ידי כך הפסיד ראובן מחייתו, ותובע לשמעון דמי בושתו, חייב שמעון לשלם או לאו. תשובה מן הדין אין לחייב את שמעון לתת ממון לראובן בשביל כך, והכי איתא זאת אומרת ביישו בדברים פטור. דהאי גרמא בעלמא הוא, וגרמא בנזקין פטור. אמנם נראה דאף על גב דמדינא לא יתחייב שמעון כמו שבארתי, מכל מקום אם רצו הבית דין וקנסו כדי לעשות גדר וסייג ולסכור פי דוברי שקר ומוציאי שם רע הרשות בידם, כפי מה שנראה להם צורך לפי הענין'.

חיוב ממון במבטל שידוך ומוציא שם רע

כתב בתוספות (בבא מציעא סו. ד"ה ומניומי) גבי קנס דמבטל שידוכין, וז"ל: 'ומיהו קנס שעושים בשעת שידוכין מהני אפילו לא קנו בבית דין חשוב, כיון שנוהגין בו כל העולם, מידי דהוי אסיטומתא דקניא, ועוד דבדין הוא להתחייב כל החוזר בו כיון שמבייש את חבירו'. ע"כ. ובמהרי"ק (שורש כ"ט) כתב בביאור הדברים דעדיף מביישתו בדברים שהוא פטור, דהא איכא מעשה רב. אמנם בקצות החושן (סימן ר"ז סק"ז) כתב שאין כוונת התוספות לבושת גמורה, אלא חיובו הוא משום הקנין, והבושת מועילה רק לסלק את האסמכתא. ומכל מקום כתבו בעבודת הגרשוני (סימן ע"ד), ובשו"ת גבעת פנחס (סימן ע"ד), ובשו"ת חתם סופר (אהע"ז סימן קל"ד) ועוד אחרונים כתבו כן שלכולי עלמא החוזר מן השידוכין עליו לפייס את הצד השני, כמו המבייש בדברים שפוסקים בכל בתי דינין לפייס המתבייש לפי ראות עיניהם, ולפי המבייש והמתבייש. ובתשובות והנהגות (ה"ב סימן תרכ"ב) כתב דהמבטל שידוך יבקש כתב מחילה מהצד שכנגד, ויבקש מג' אנשים שיתירו לו באם נתחייב חרם ונידוי.

עומקא דסוגיא

השידוכים שבעולם מאז נגמר השידוך ונכתבו התנאים, ממילא יש חרם הקדמונים על העובר וגם נתחייב בחצי נדן קנס. ודבר זה מתחייבים הצדדים בכתיבת התנאים. ולכן בכל ביטול שידוך מלבד מה שיש לדון על דיני הקנסות, יש לדון גם על ענין חרם הקדמונים גבי ביטול שידוכין, והוא איסור הבא ממילא אפילו אם לא נאמר בתנאים, עיי"ש דבריו באריכות.

א. גבי קנסות בביטולי שידוכים עיין מה שכתב בזה בשו"ע (אהע"ז סימן נ ס"ו) ונראה דשם טעם הדבר משום דהוי קנין והתנו הדברים. ועיין עוד בענין זה מה שכתב בסמ"ע (הו"מ סימן רמ"ה סק"ב) לחלק בין חיובים שהם מחמת דברים שהתנו וקיבלו עליהם לקיימם קודם הנישואין, לבין דברים שהם מחמת ביוש. ומסקנת דבריו הוא דאין לבטל בשום ענין שידוכים. ועיין עוד בשו"ת (נודע ביהודה מהדו"ק י"ד סימן ס"ח), שכתב שבכל

אם רצו הבית דין וקנסו הרשות בידם (תרומת הדשן)

מראי מקומות

- א. כתובות מו.
- ב. ערכין טו.
- ג. ערכין פ"ג מ"ה.
- ד. סנהדרין ח.
- ה. בבא קמא צא.
- ו. שו"ע חו"מ סימן ת"כ ס"ח.
- ז. ב"ח אהע"ז סימן פ"ג.
- ח. פסחים ק"ג.
- ט. רא"ש בבא קמא פ"ח.
- י. סימן ט"ז.
- יא. רמב"ם הלכות חובל ומזיק.
- יב. תרומת הדשן סימן ש"ז.
- יג. בבא מציעא סו. תורה ומניומי.
- יד. מהרי"ק שורש כ"ט.
- טו. קצות החושן סימן ר"ז סק"ז.
- טז. עבודת הגרשוני סימן ע"ד.
- יז. שו"ת גבעת פנחס סימן ע"ד.
- יח. שו"ת חתם סופר אהע"ז סימן קל"ד.
- יט. תשובות והנהגות ח"ב סימן תרכ"ב.
- כ. שו"ע אהע"ז סימן נ ס"ו.
- כא. סמ"ע חו"מ סימן רמ"ה סק"ב.
- כב. שו"ת נודע ביהודה מהר"ק יו"ד סימן ס"ח.

אף על בשת דברים מנדים אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו (רא"ש)

מוציא שם רע

פתחא דסוגיא

ואמרו רבותינו שהלשון גורם להרוג שלשה בני אדם, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו וגם דרשו רבותינו שראוי להשליכו לכלבים, שנאמר לא תשא קרי ביה לא תשיא, וכתוב לכלב תשליכון אותו וגם לוקה בצרעת, כדרשין זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע, ולכך מביא בטוהרתו צפורים המצפצפים תמיה, ומה תקנתן של מספרי לשון הרע יעסוק בתורה, שנאמר מרפא לשון עץ חיים, וגם מצינו שענש הכתוב מוציא שם רע בכפלים ממאנס, וגם בספר קינות מצינו שהקדים פ"ה לעי"ן, לפי שהקדימו פיהם לעיניהם לומר מה שלא ראו בעיניהם, וגם אמרו חכמים שהוא ככופר בעיקר, שנאמר אשר אמרו ללשונינו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו (ספר מצות קטן מצוה קכ"ח).

ביאורא דתלמודא

ר' אלעזר אמר מלא תלך רכיל – משמע בתר דילפינן מלקות מווסרו מהני האי לאו לאזהרה, אבל למלקי לא (שיטה מקובצת). ונשמרת מכל דבר רע – והוסיפו בו לשון הרע, כדי שלא ירבו ביניהם מחלוקת, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים (רמב"ן דברים כג י). המוציא שם רע על חבירו – אפילו שלא בפניו, כל שכן בפניו דאזיל סומקא ואתא חיורא (שו"ת רדב"ז י"ד ח"ה סימן קצ"א). המוציא שם רע על עצים ועל אבנים – דקאמרו והעדים בצורות גדולות מאד ואין אנו יכולים להם. וקאמרי ארץ אוכלת יושביה היא (א' מגדולי הראשונים בשיטת הקדמונים ערכין טו). על אחת כמה וכמה – שיכרת ויאבד לעולמי עולמים (תורת המנחה שלח). נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה – שהרי המאנס והמפתה נותן רק נ', ומוציא שם רע נותן ק' סלע (תפארת ישראל). שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר – שלא לכנס לארץ ישראל בימי מרגלים (תפארת ישראל). אלא על לשון הרע – שדברו רק על אדמה שאין לה הרגשת בזיון (תפארת ישראל). שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי – דמדכתיב מלת זה, דמיותר לגמרי, משמע דזה העון לבד שקול ככל העשר פעמים שלא שמעו בקולי, וגרם העונש, ולא משום דמניין גורם, שעל ידי זה נתמלא סאתן (תפארת ישראל). וחכמים אומרים מוציא שם רע – לא מצאתי לבתך בתולים ובא להפסידה כתובתה ולא להרגה, שאינו מביא עדים שזינתה תחתיו, דאי אנפשות קאתי, לא אמר ר' מאיר בשלשה (רש"י). רבי מאיר סבר אין חוששין ללעז – אין חוששין שמא כשיבואו לבית דין ויצא הקול, ישמעו עדים ויבואו ויעידו שזינתה תחתיו ועכשיו אין הבעל יודע בהן ותבעי עשרים ושלשה, דשמיא יבא לידי דיני נפשות – ורבנן סברי חוששין (רש"י). רבה אמר כולי עלמא ללעז לא חיישין – היכא דהוו הראשונים מומחין ומכלל הדיינין וכדפרישנא בסמוך, אבל אם היו הראשונים הדיוטות והאחרונים מומחין פשיטא דחיישין ללעז כזה (הידושי הר"ן). ואיבדור – הדיינין והלכו להם (רש"י).

ליקוטא דתלמודא

שנו חכמינו (כתובות מו). גבי איסור הוצאת שם רע:

אזהרה למוציא שם רע מנלן, ר' אלעזר אמר מלא תלך רכיל, רבי נתן אומר מונשמרת מכל דבר רע.

עוד אמרו רבותינו (ערכין טו). בחומרת איסור זה:

תניא, אמר רבי אלעזר בן פרטא בוא ודאך כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה.

ואמרו חכמינו (משנה ערכין פ"ג מ"ה) גבי קנס דהוצאת שם רע:

במוציא שם רע להקל ולהחמיר כיצד, אחד שהוציא שם רע על גדולה שבכהונה ועל קטנה שבישראל, נותן מאה סלע, נמצא האומר בפיו יתר מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע, שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי.

עוד שנו רבותינו (סנהדרין ח). דין מוציא שם רע בבית דין של עשרים ושלשה: וחכמים אומרים מוציא שם רע בעשרים ושלשה. וכי יש בו דיני נפשות מאי הוי, אמר עולא בחוששין ללעז קמיפלג. רבי מאיר סבר אין חוששין ללעז, ורבנן סברי חוששין ללעז, רבה אמר כולי עלמא ללעז לא חיישין, והכא בחוששין לכבודן של ראשונים קמיפלג, והכא במאי עסקינן כגון דאיכניף בי עשרין ותלתא למידן דיני נפשות, ואיבדור, ואמר להו דיינו לי מיהא דיני ממונות.

אור תורה

לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך אני ה' (ויקרא יט טז)

פי תצא מחנה על איביך ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג)

פי כל האנשים הראים את כבדי ואת אתתי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי (במדבר יד כב)